

Supernowe

Wybuch

Typowe energie [J]:

- granat	$4-8 \times 10^5$
- bomba konwencjonalna (1 t)	4×10^9
- bomba atomowa (Little Boy)	6×10^{13}
- bomba Car	2×10^{17}
- światowy arsenał atomowy	2×10^{19}
- wulkan Toba (Sumatra)	10^{20}
- rozbłysk słoneczny	10^{26}
- supernowa	10^{44}

Pierwsze obserwacje

185 r. w gwiazdozbiore Centaura Widoczna przez około 20 miesięcy.

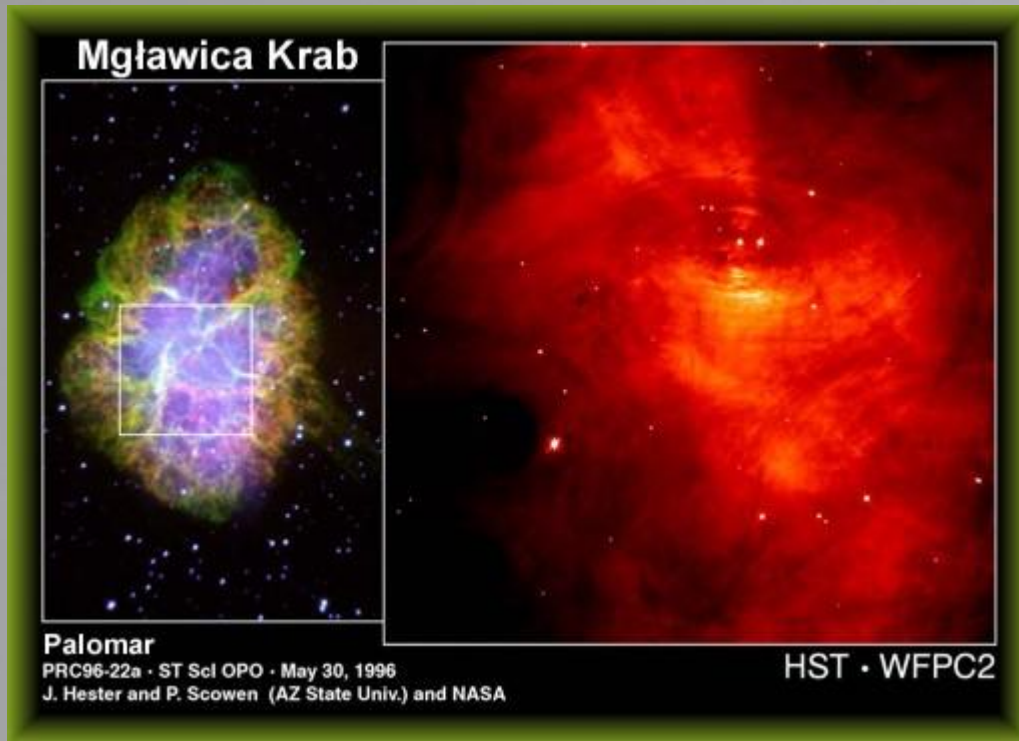
Kolejne obserwacje w latach 386 i 392

W roku 1006 pojawiła się supernowa o jasności 1/10 Księżyca w pełni

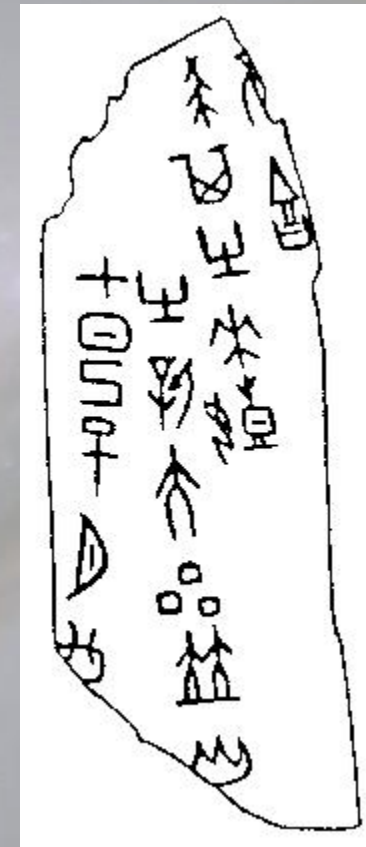
Ernst Hartwig, 20 sierpnia 1885 roku

SN1885 – pierwsza supernowa odkryta w innej galaktyce (M31).

1054 r. w gwiazdozbiorze Byka

Wykorzystywane do dziś np. do planowania obserwacji ROSAT.

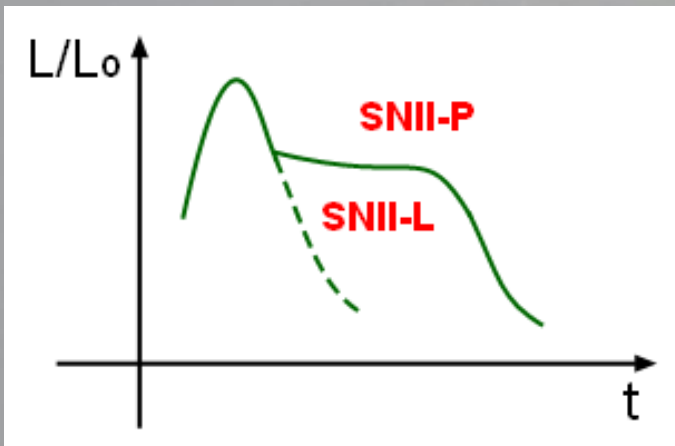

„W dniu Jisi, siódmym dniu miesiąca, wielka nowa gwiazda pojawiła się obok gwiazdy Ho (14 wiek p.n.e.)”

Ho - Antares

Credit: NASA/ESA

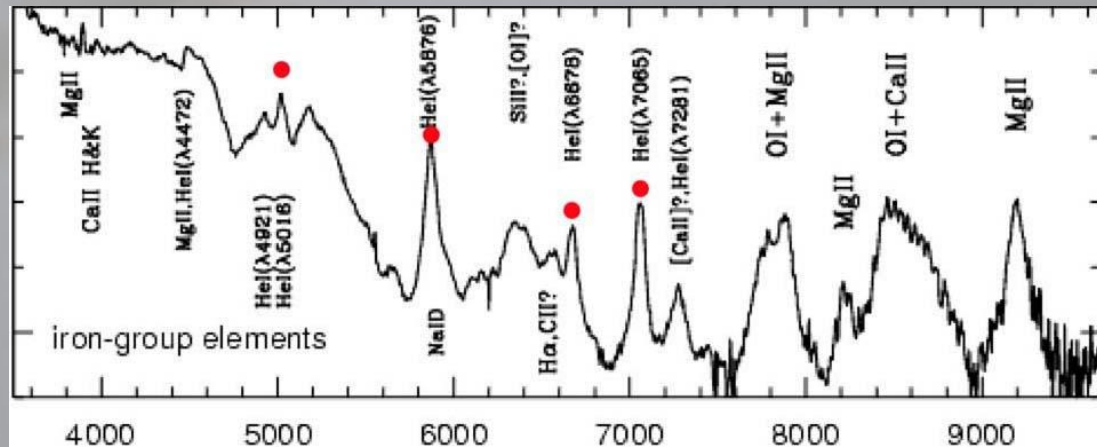

Typ I – brak linii wodoru

- Typ Ia Linia krzemu (Si II) na 615.0 nm
- Typ Ib Linia helu (He I) na 587.6 nm brak linii absorpcyjnej krzemu w okolicy 615 nm
- Typ Ic Słabe lub brak linii helu, brak silnej absorpcji krzemu

Typ II – obecne linie wodoru

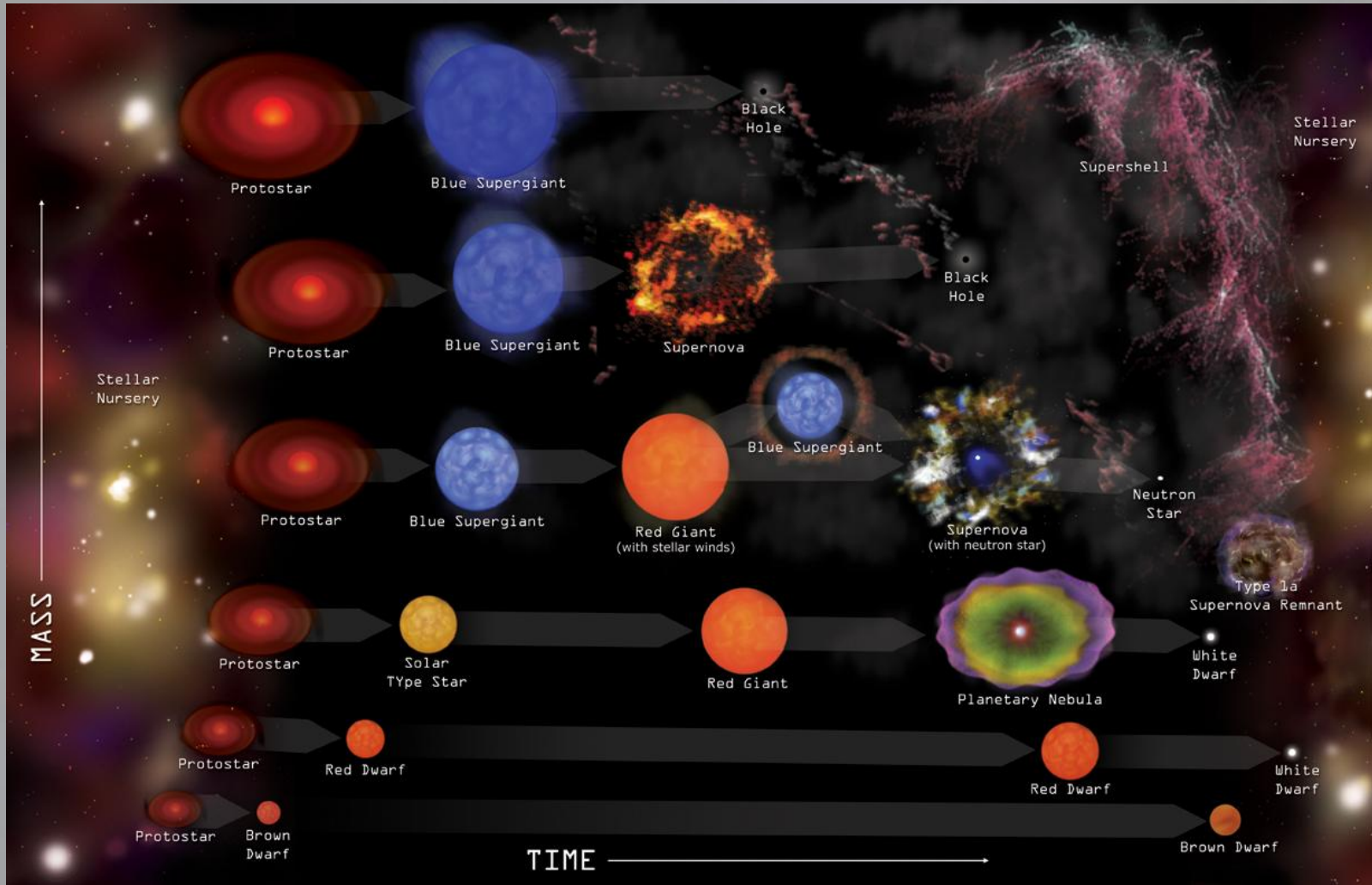
- Typ IIP Widoczne plateau na krzywej blasku
- Typ IIL Widoczna faza liniowego spadku jasności

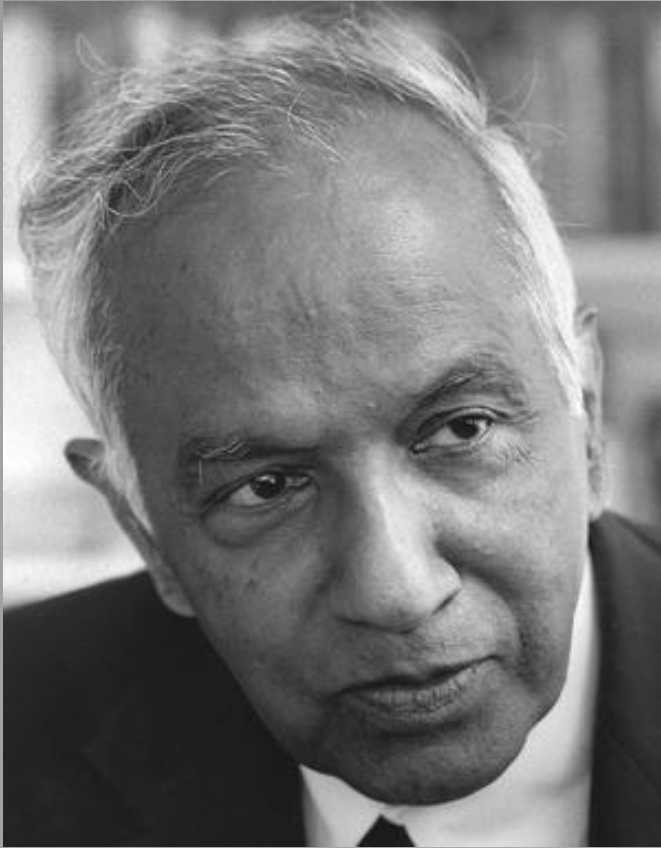

Klasyfikacja (nowa)

Istotny jest mechanizm wybuchu:

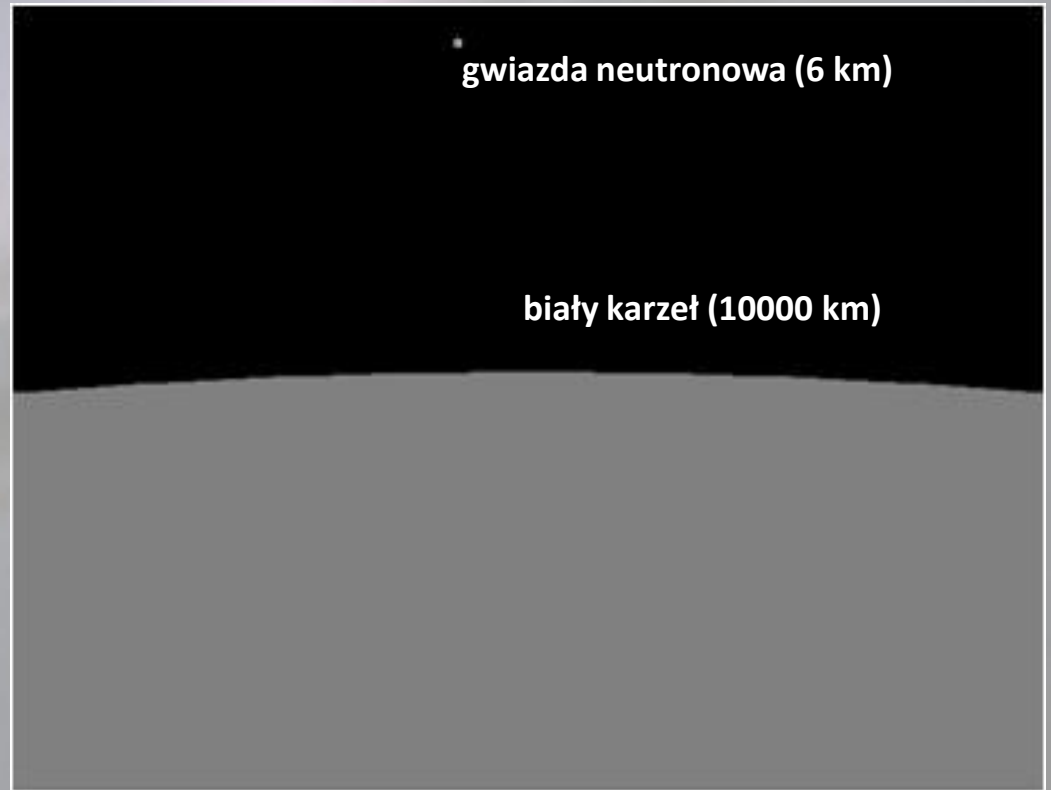
- eksplodujące białe karły (Ia)
- wybuchające gwiazdy masywne (Ib, Ic, II)

19.10.1910 r. – 21.08.1995 r.

Górny limit na masę białego karła: $\sim 1.4 M$

The progenitor of a Type Ia supernova

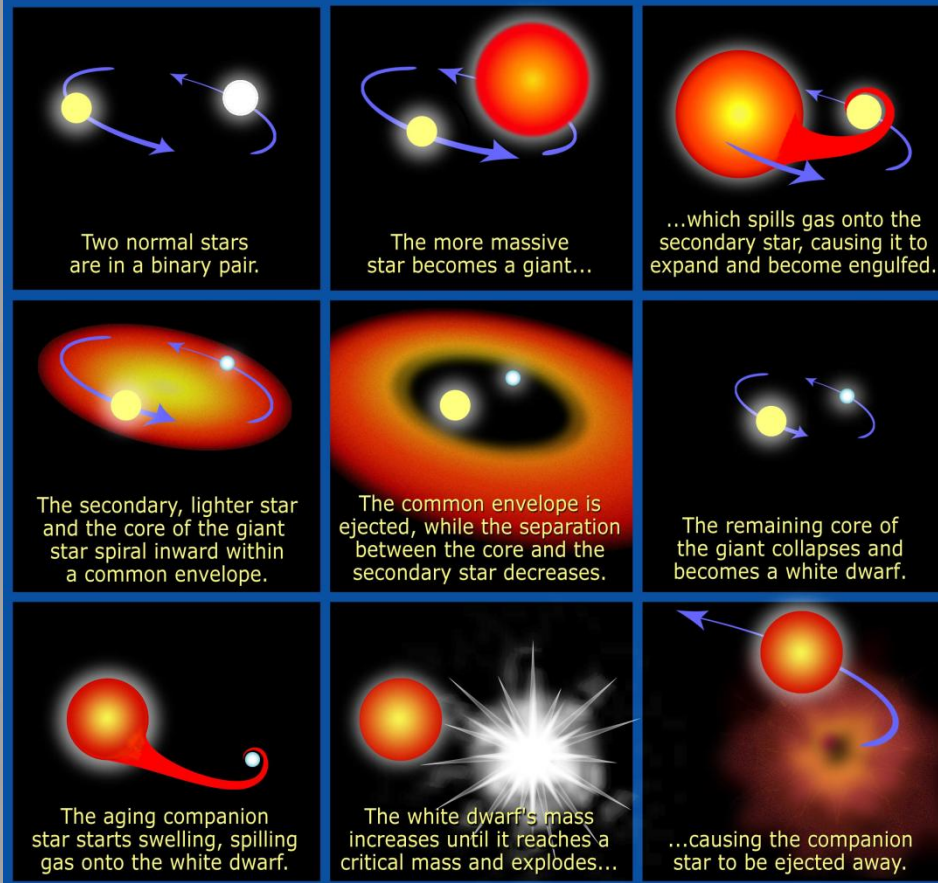

Illustration credit: NASA, ESA and A. Feild (STScI)

Eksplodujące białe karły, które mają masę prawie dokładnie równą granicy Chandrasekhara

Podobne masy eksplodujących białych karłów → podobne jasności supernowych → świece standardowe

White Dwarf Deflagration

Resolution: 6 km

Initial Bubble Radius: 18 km

Ignition Offset: 42 km

Variable 1: Density [1.5e+07 - 2.0e+07]

Variable 2: Reaction Progress [0.0 - 1.0]

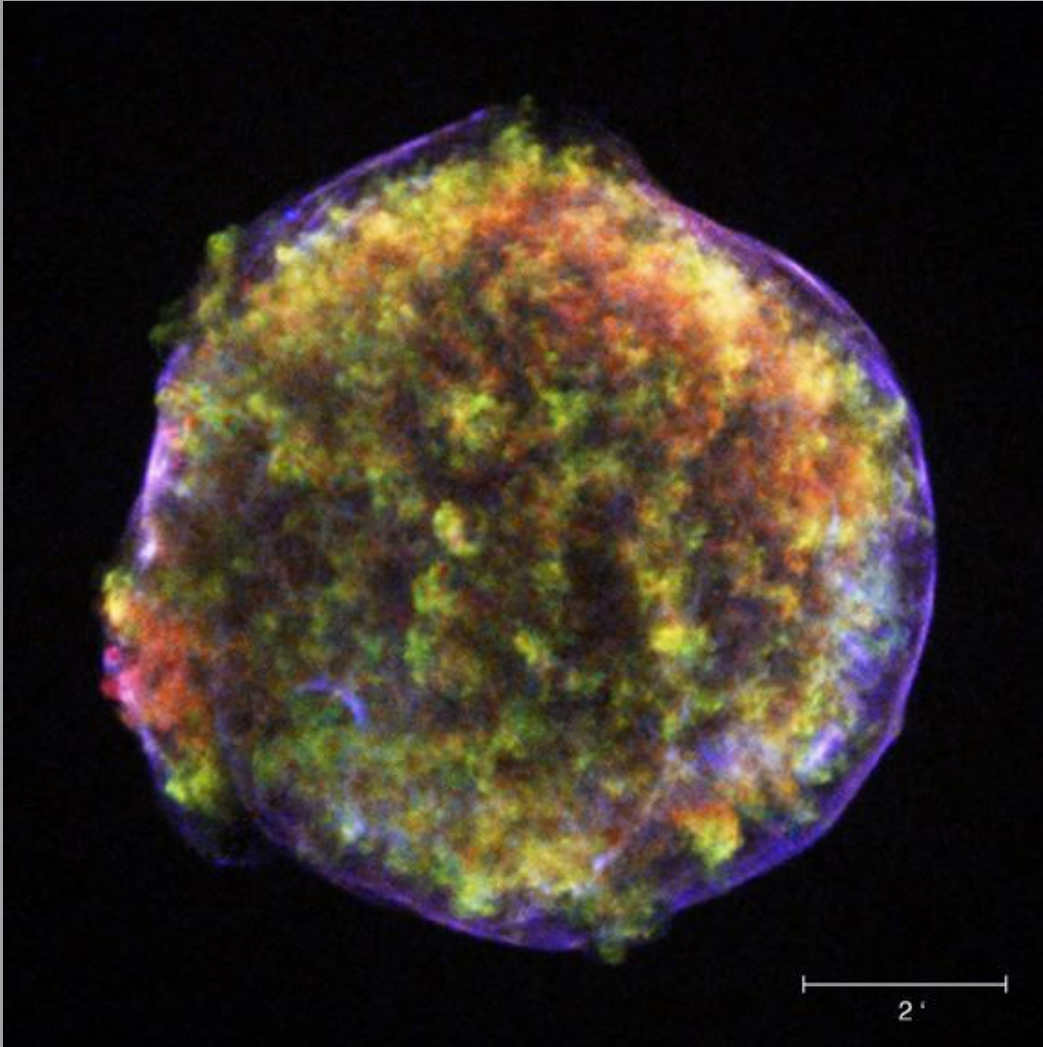
11 listopada 1572 r.

Tycho Brahe
14.12.1546 r. – 24.10.1601 r.

(Oliver Krause, MPIA)

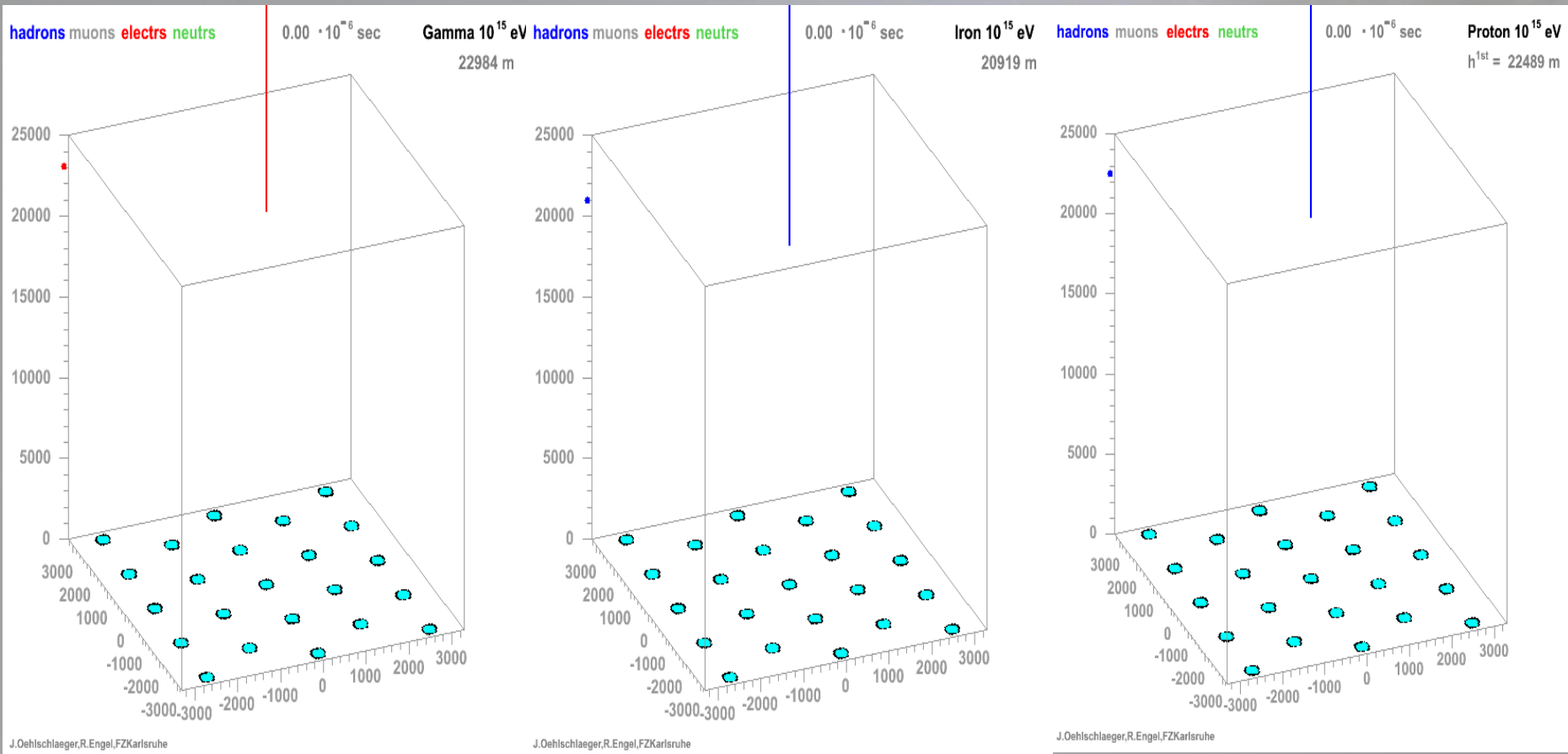
Dwie fale uderzeniowe wędrujące na zewnątrz i do wewnątrz pozostałości

Front zewnętrznej fali powinien być oddalony o około 2 l. św., a obserwacje teleskopu Chandra pokazują, że jest w odległości jedynie 0.5 l. św.

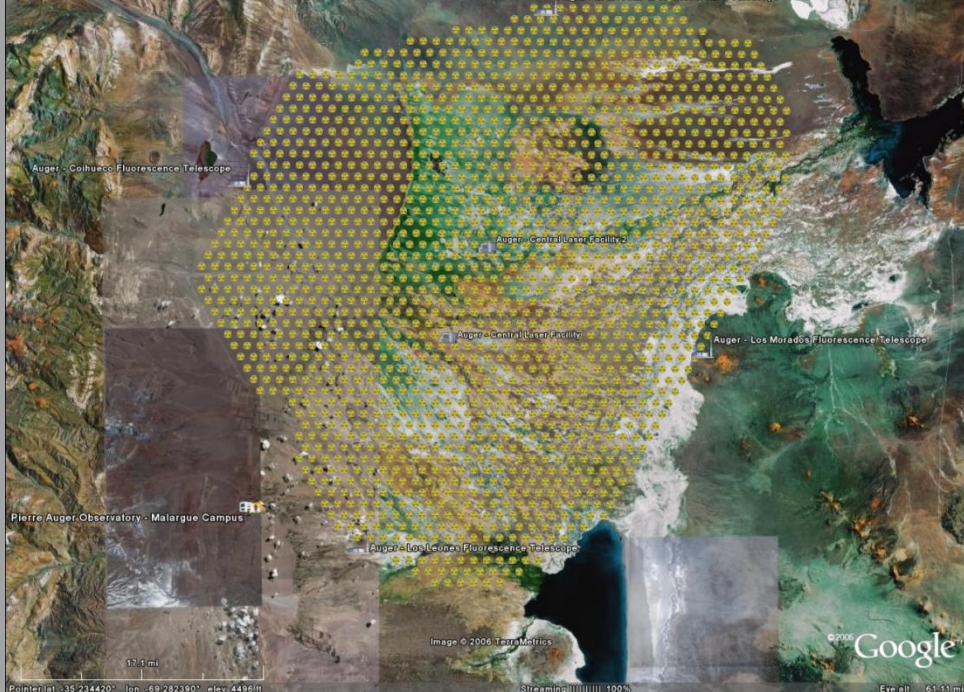
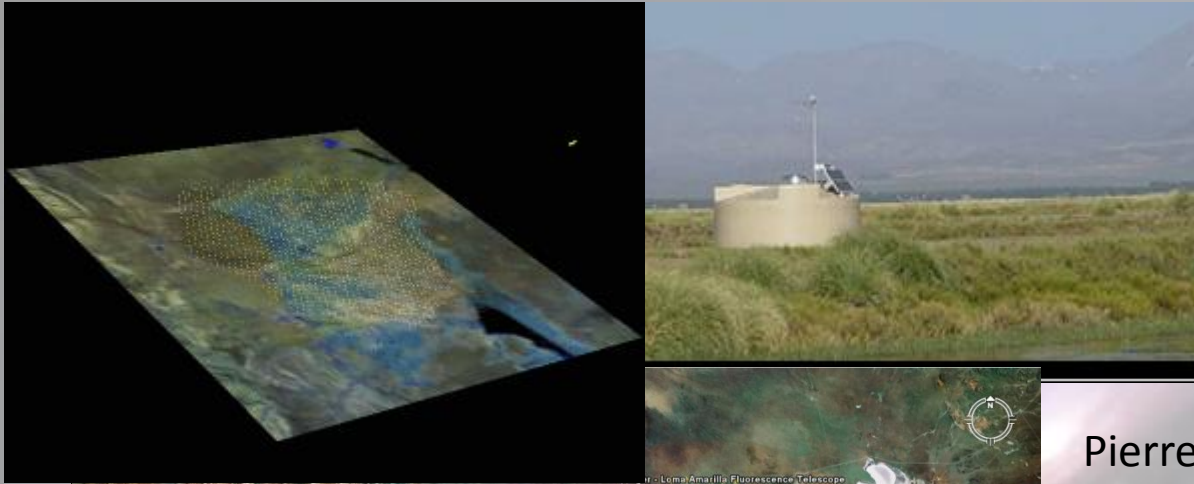
Wytłumaczeniem tego faktu może być transfer energii frontu fali uderzeniowej na przyspieszenie cząstek do wysokich energii.

Obserwacje Chandra wskazują, że źródłem wysokoenergetycznego promieniowania kosmicznego mogą być wybuchy supernowych

Wielkie pęki powstają kiedy cząstki pr. kosmicznego wpadają w atmosferę ziemską

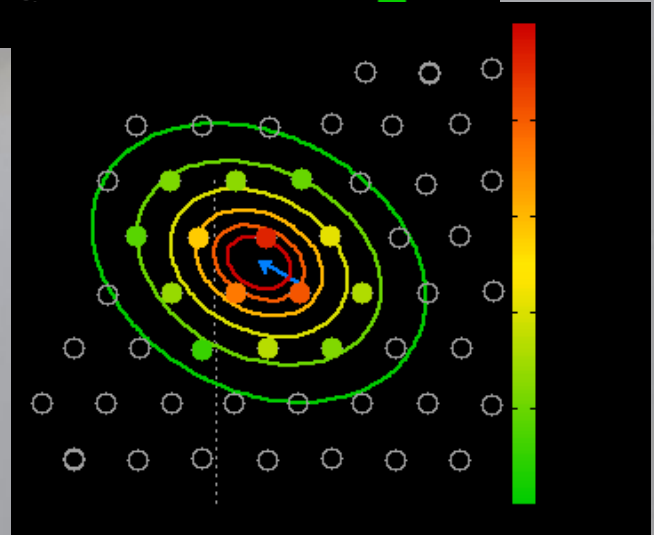
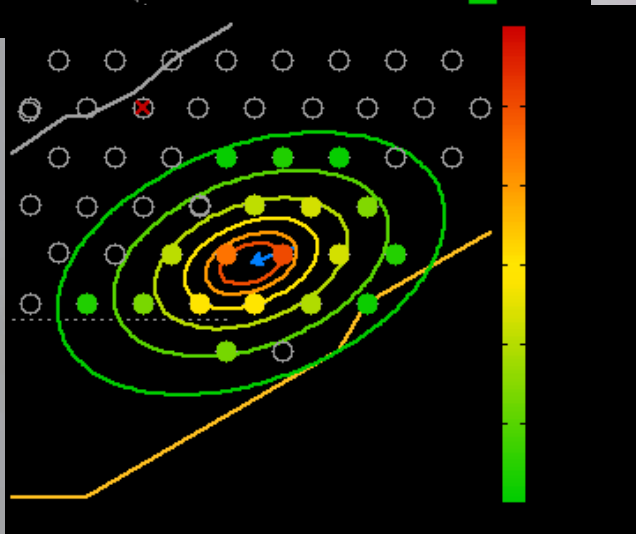
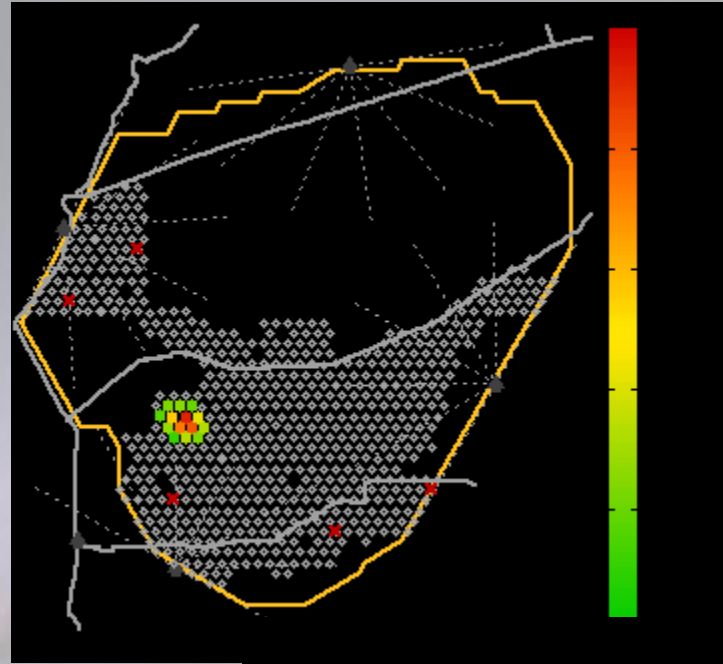
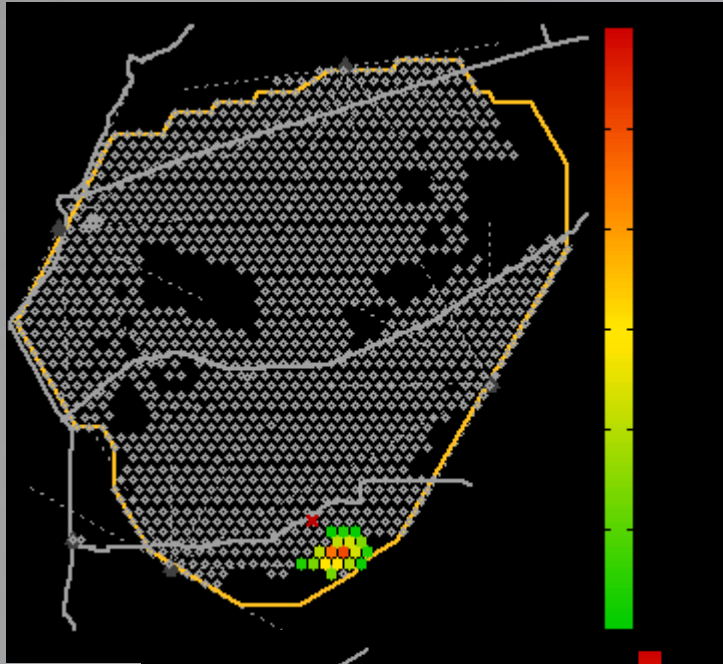
Pierre Auger Observatory

Pierre Auger Observatory składa się z 1600 zbiorników z wodą (12 000 litrów) rozmieszczonych co 1.5 kilometra

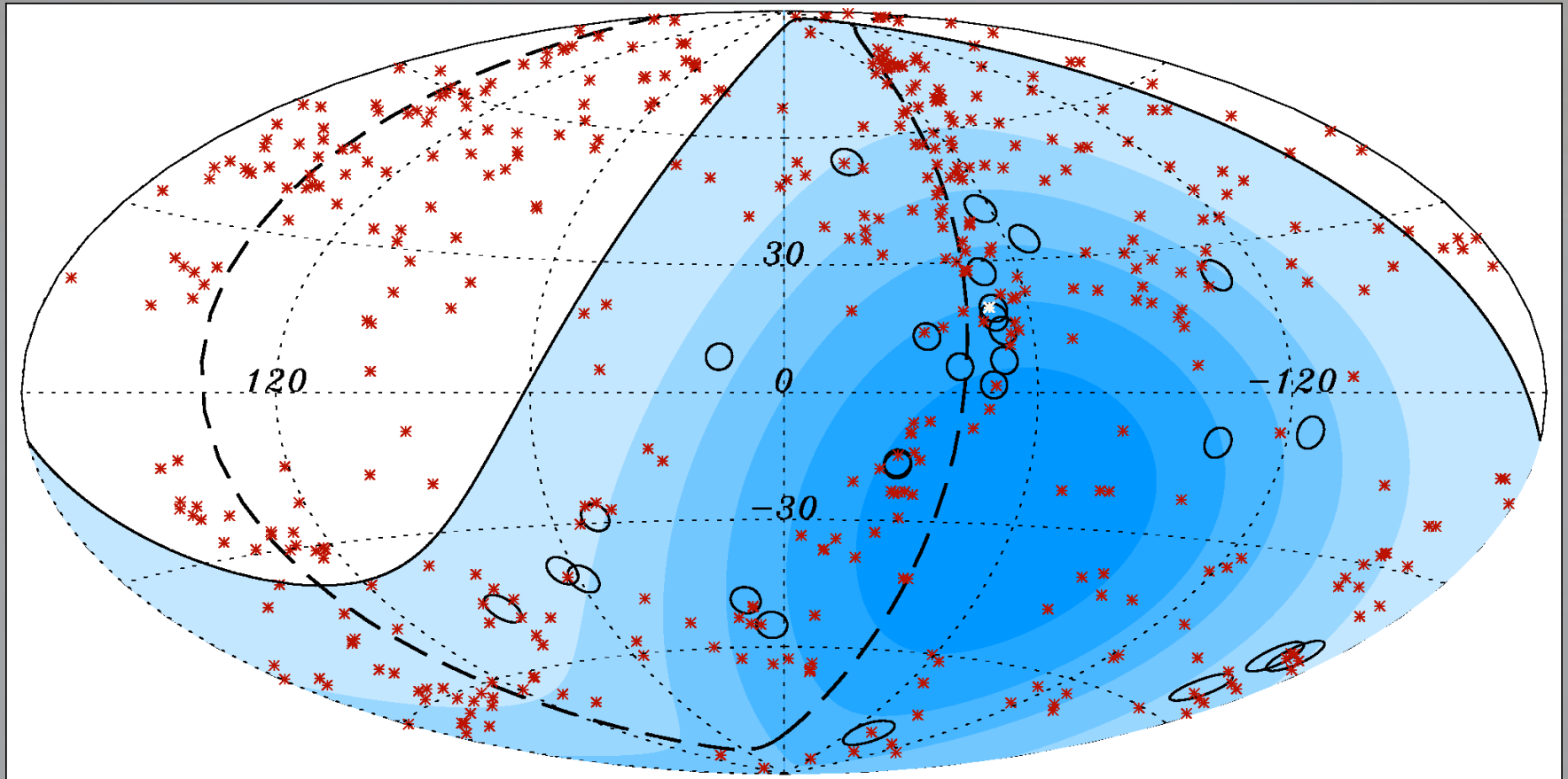
Cząstki z wielkich pęków wpadające do zbiornika poruszają się z prędkością większą niż prędkość światła w wodzie.

Emitowane wtedy promieniowanie Czerenkowa jest rejestrowane przez fotonowielacze

Oct 30 11:14:14 2007 (41 EeV)

Mar 5 15:54:48 2005 (37 EeV)

Czerwone gwiazdki – położenia AGN do odległości 75 Mps

Odcienie Błękitu – pole widzenia dla obserwatorium

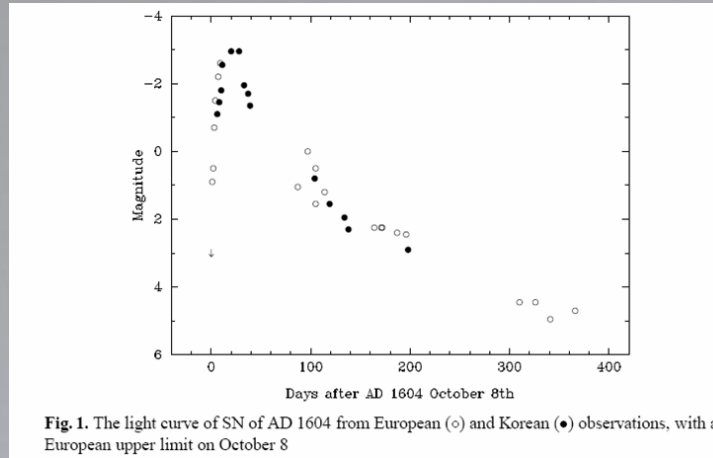
Biała gwiazdka – Centaur A

Kontury – kierunki dla 27 najbardziej energetycznych zdarzeń (powyżej 57×10^{18} eV)

Pozostałości po supernowych Ia

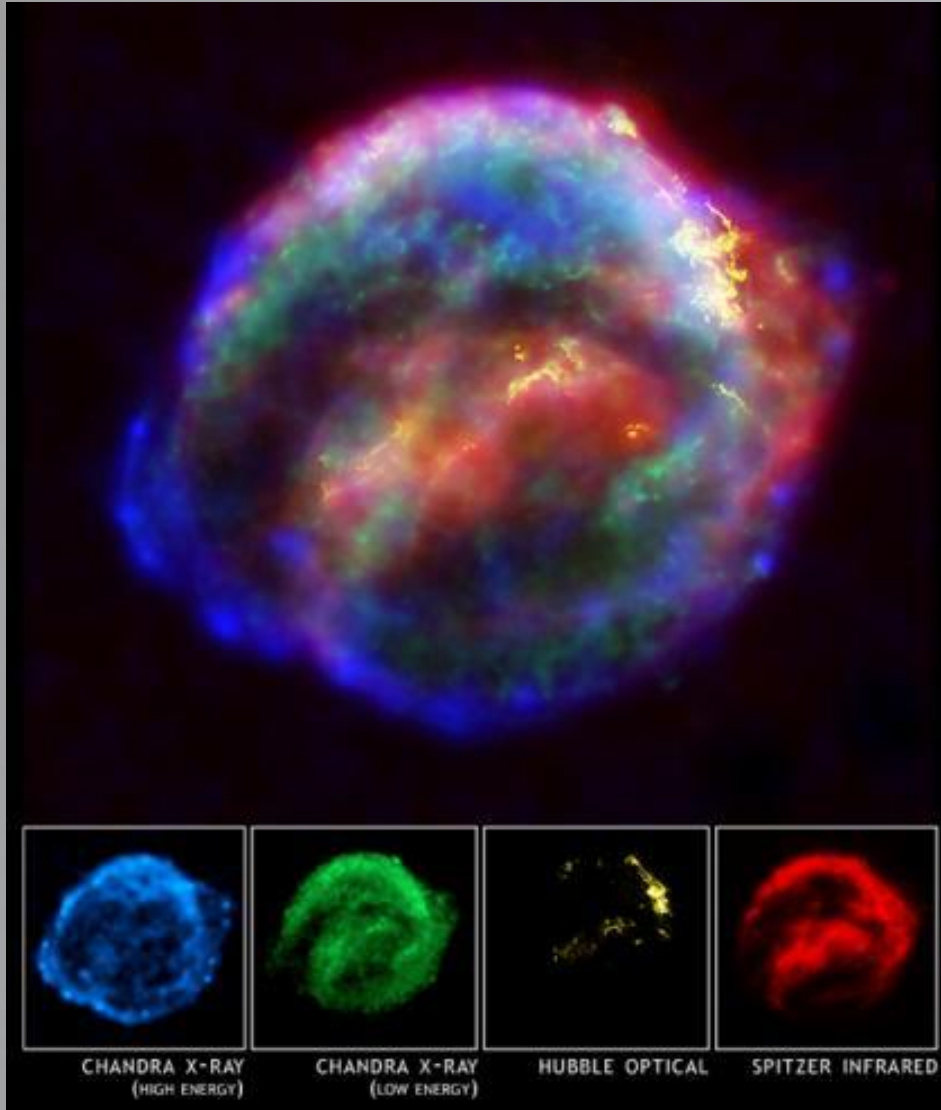
Jan Kepler

Green i Stephenson 2003, Lecture Notes in Physics 598, 7

9 października 1604 r.

Obserwacje HST pokazują miejsca gdzie front fali uderzeniowej spotyka gęsty ośrodek.

Spitzer pokazuje promieniowanie podczerwone pochodzące od pyłu podgrzanego przez front fali uderzeniowej.

Najgorętszy ośrodek (kolor niebieski) znajduje się tuż za frontem fali uderzeniowej. Związany jest z cząstkami przyspieszonymi na froncie fali uderzeniowej, które wirują dookoła linii sił pola magnetycznego.

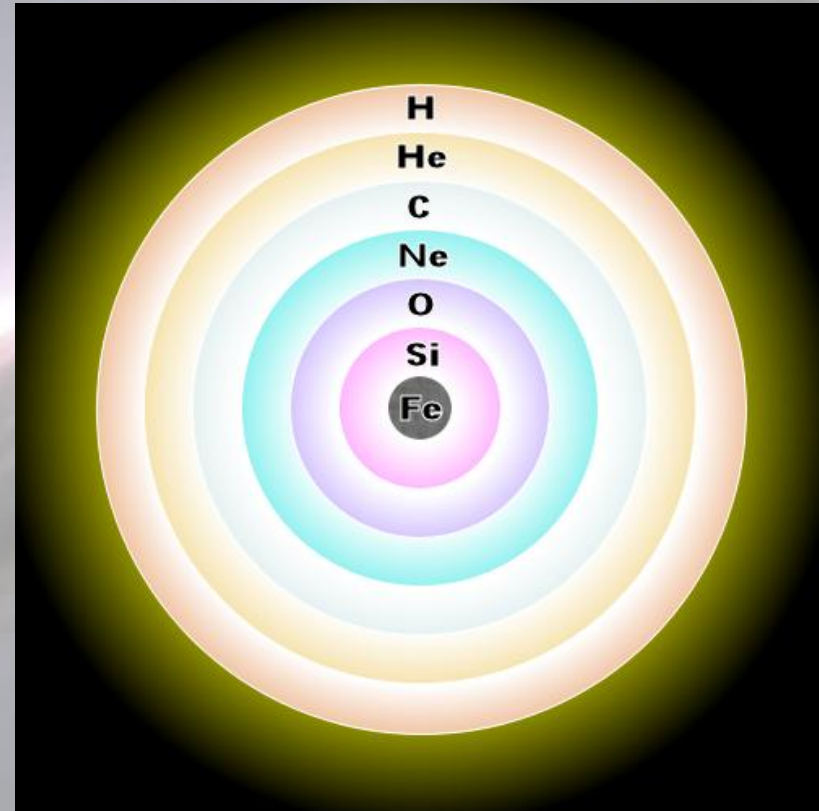
Nieco chłodniejsze obszary (kolor zielony) pochodzą od podgrzanej plazmy eksplodującej gwiazdy.

Dokładna analiza obfitości pierwiastków w pozostałościach (Chandra) wskazuje, że była to supernowa typu Ia

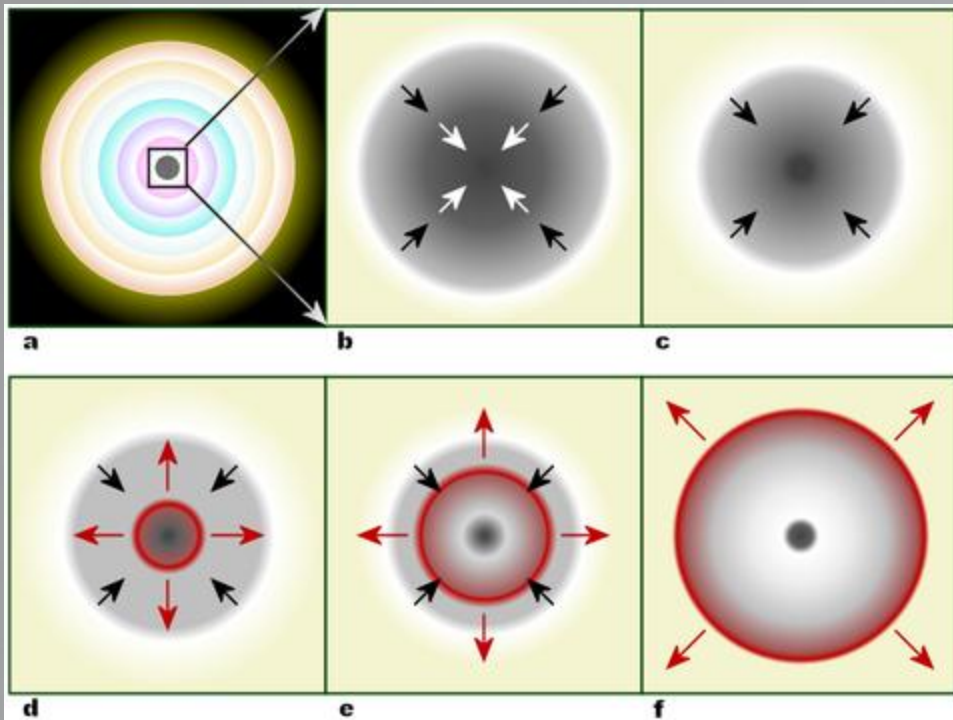
Supernowe Ib, Ic, II

Gwiazda o masie $25 M_{\odot}$				
Źródło energii	Główny produkt	Temperatura [K]	gęstość (g/cm ³)	trwanie
palenie wodoru	hel	7×10^7	10	10^7 lat
reakcja 3α	węgiel, tlen	2×10^8	2000	10^6 lat
palenie węgla	Ne, Na, Mg, Al	8×10^8	10^6	10^3 lat
palenie neonu	O, Mg	1.6×10^9	10^7	3 lata
palenie tlenu	Si, S, Ar, Ca	1.8×10^9	10^7	0.3 roku
palenie krzemu	nikiel (rozpadający się do żelaza)	2.5×10^9	10^8	5 dni

Author: R. J. Hall

Supernowe Ib, Ic, II

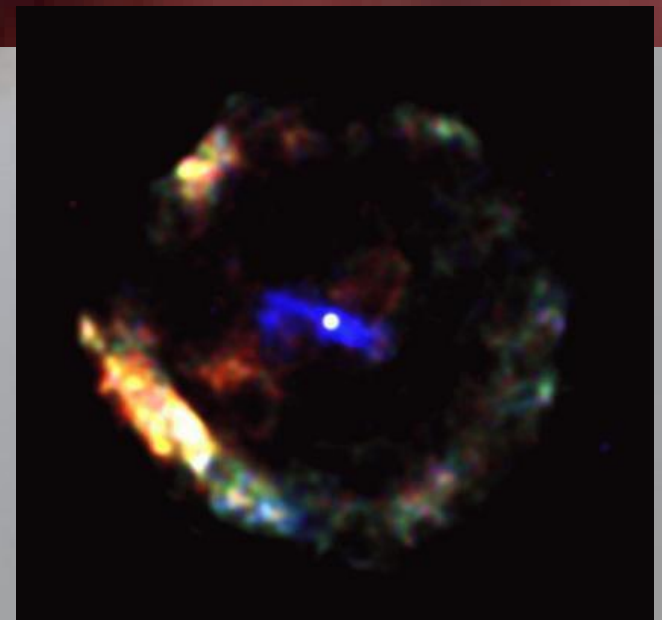

Author: R.J. Hall

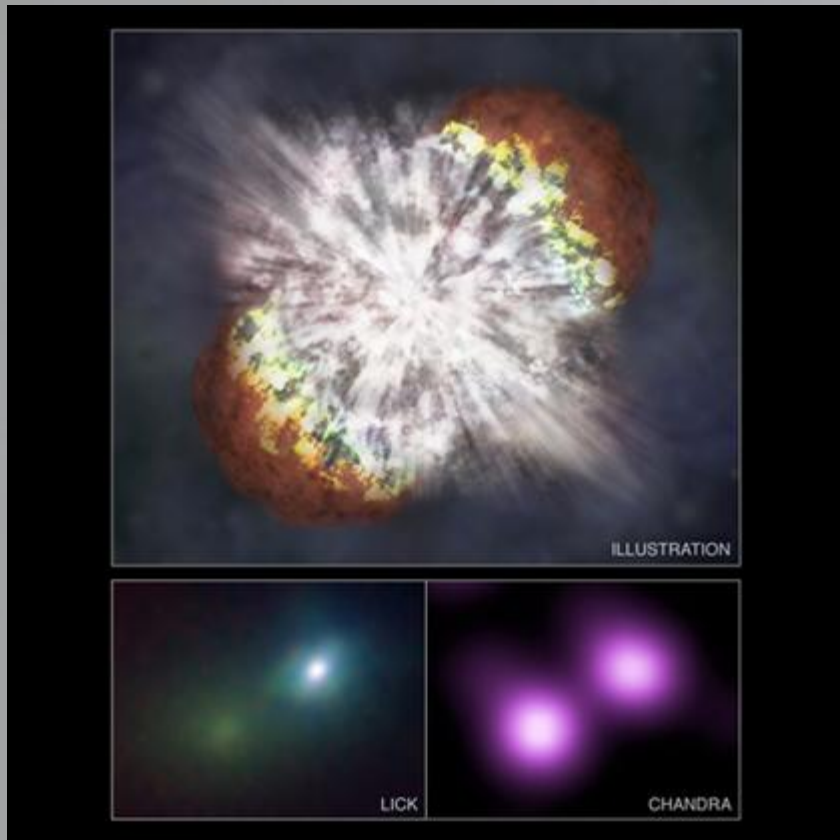
Po utworzeniu jądra żelazowego reakcje w centrum ustają.

Jądro zapada się do gwiazdy neutronowej lub czarnej dziury.

Powstaje olbrzymi strumień neutrin napędzających reakcje termojądrowe w zewnętrznych warstwach.

Credit: NASA/McGill/V.Kaspi et al.

NGC1260 w podczerwieni

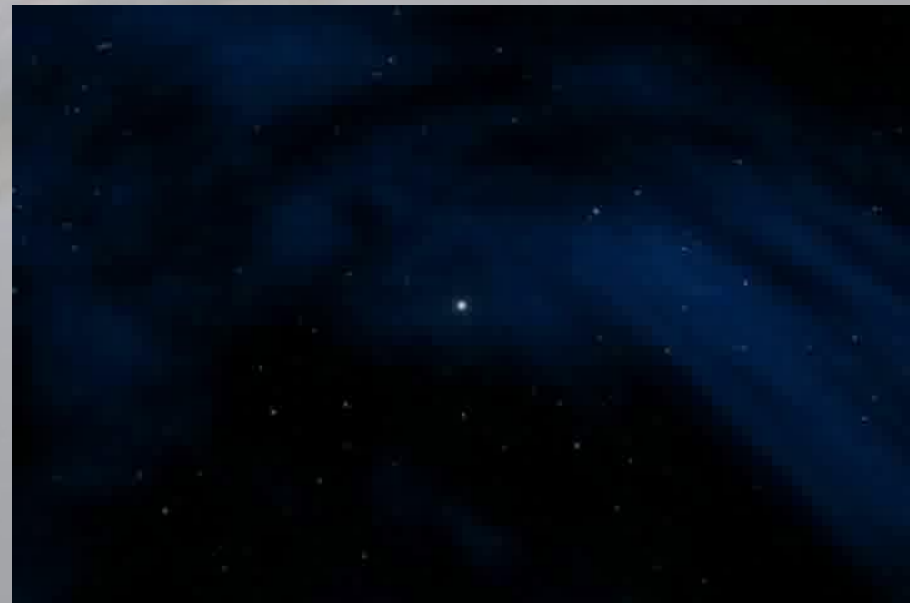
Słabe źródło to centrum galaktyki, a jasne to supernowa

SN2006GY

Jedna z najjaśniejszych supernowych kiedykolwiek obserwowanych

Obserwacje rentgenowskie pozwoliły stwierdzić, że eksplodowała bardzo masywna gwiazda, a nie biały karzeł (świeciła zbyt słabo w zakresie rentgenowskim)

Masa ok. $150 M_{\odot}$ – typ supernowych, które były bardziej powszechne w młodym Wszechświecie

Eta Carinae

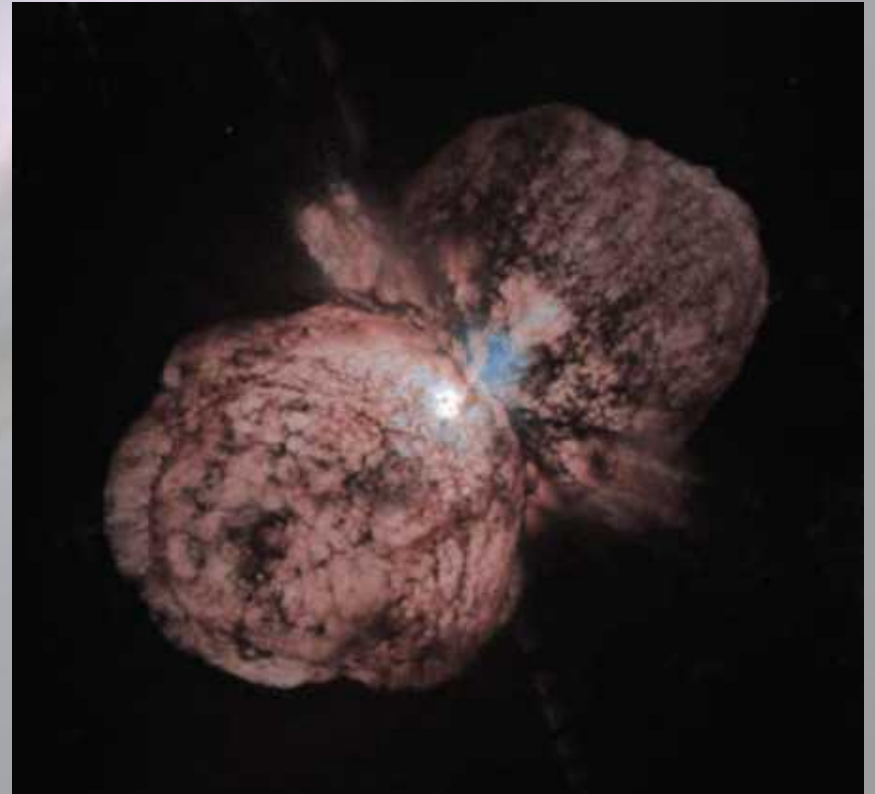
Credit: X-ray: NASA/CXC/GSFC/M.Corcoran et al.; Optical: NASA/STScI

Niebieski – HST
Żółty - Chandra

Masa od 100 do 150 $M_{\odot}$

Bardzo podobna do gwiazdy, która
ekspłodowała jako SN2006GY

Pozostałości po supernowych Ib, Ic, II

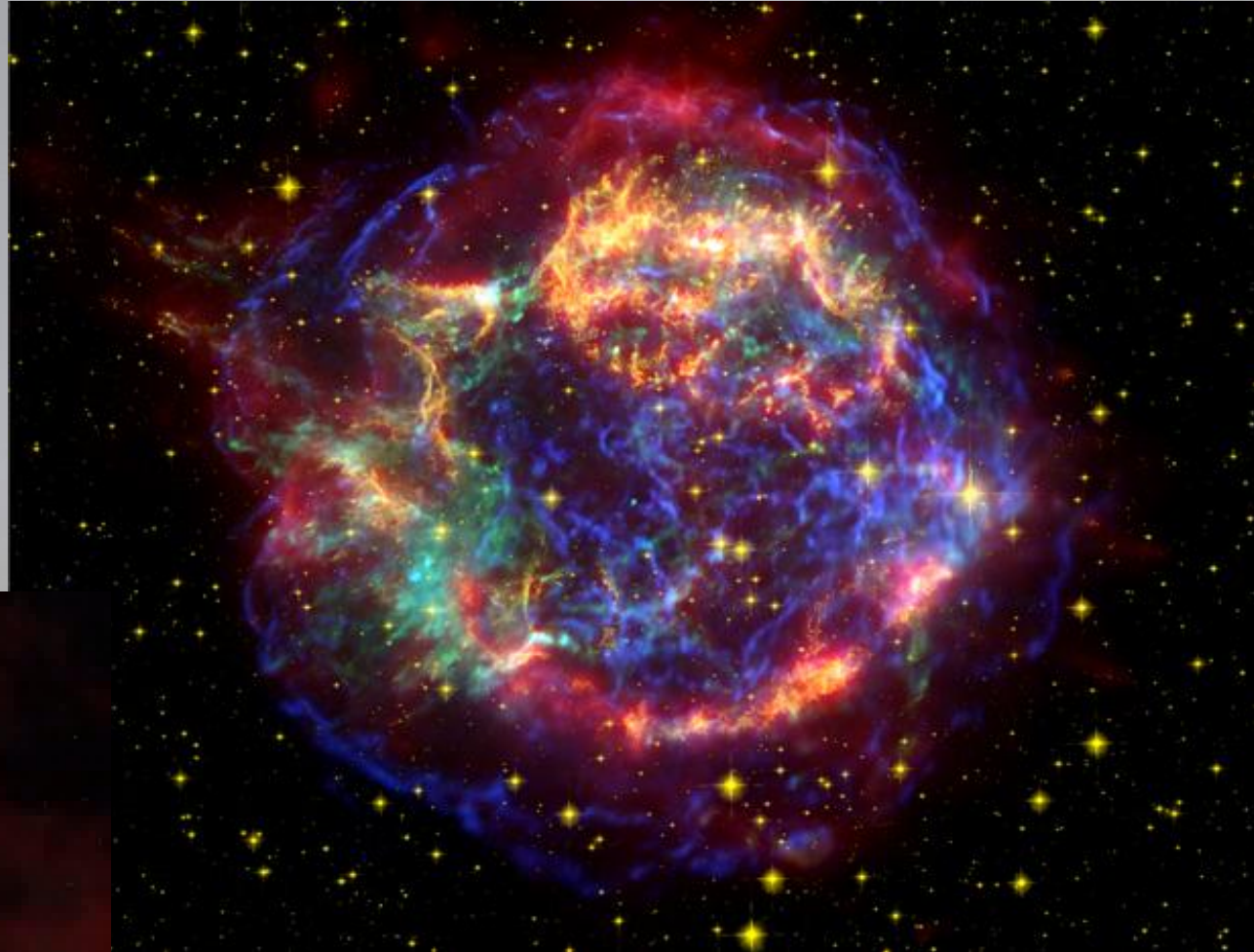
Wybuch masywnej
gwiazdy, który nastąpił
ok. 300 lat temu

Kolory:

czerwony – Spitzer (~280 K)

żółty – HST (10 000 K)

zielony i niebieski – Chandra
(10^6 K)

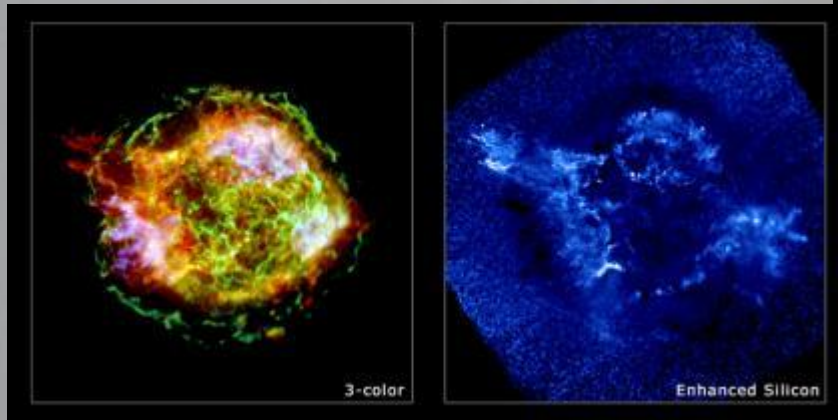
Credit: X-ray: NASA/CXC/SAO; Optical: NASA/STScI;
Infrared: NASA/JPL-Caltech/Steward/O.Krause et al.

Obraz wykonany w szerokim zakresie widma jest najbardziej symetryczny – widoczna emisja to promieniowanie synchrotronowe

Krzem: wyraźny dżet (górny lewy róg) i słabe strugi po przeciwnej stronie wskazują na asymetrię eksplozji

Obraz „wapniowy” jest podobny

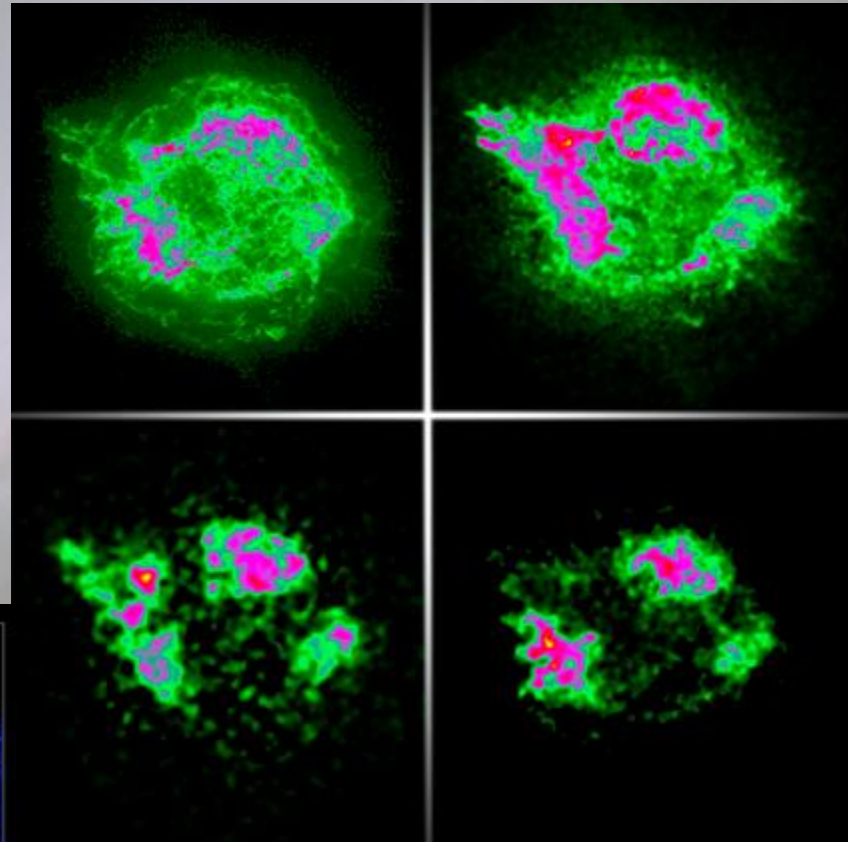
Żelazo – kierunek ruchu prawie prostopadły do kierunku dżetu widocznego w linii krzemu i wapnia

Cassiopeia A

szerokopasmowy

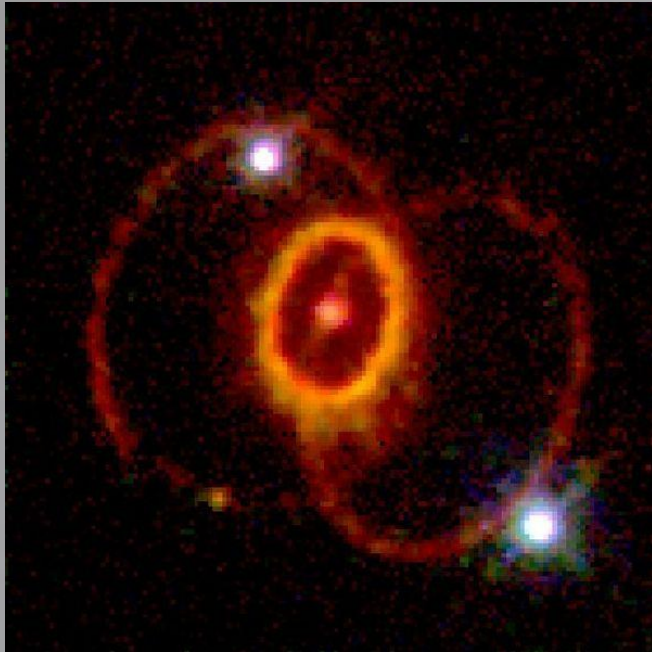
krzem

wapń

żelazo

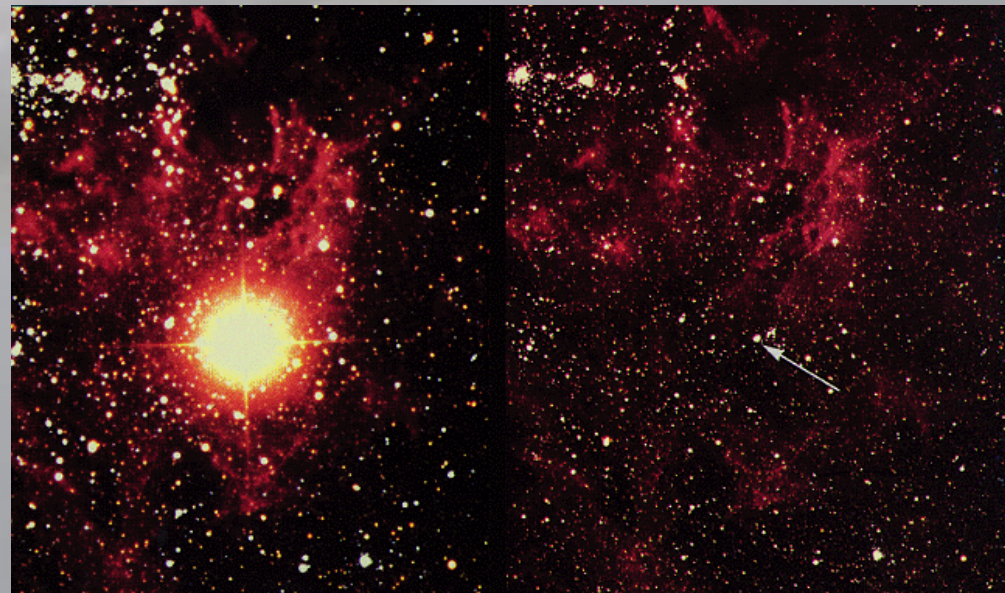
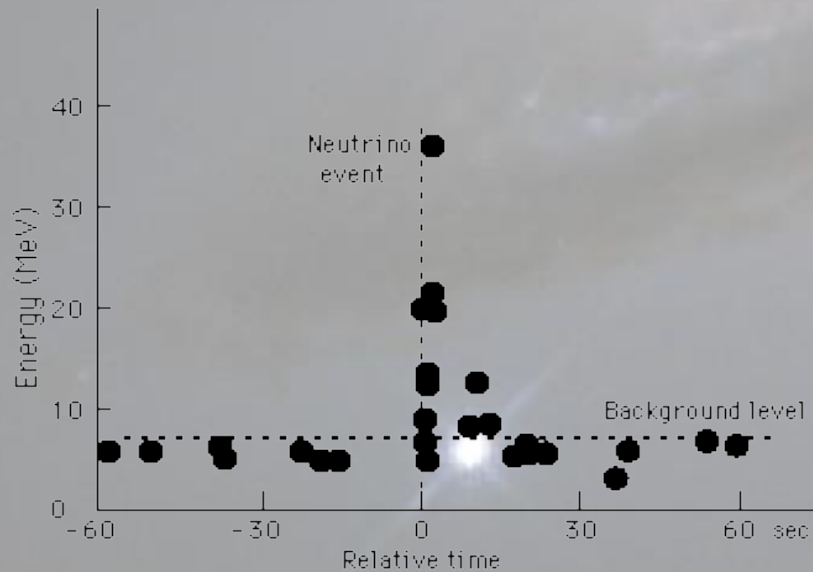
SN 1987A – pierwsza detekcja neutrin od supernowej

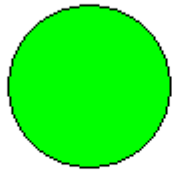
23 lutego 1987 w Wielkim Obłoku Magellana

Najjaśniejsza od prawie 400 lat

Gwiazda miała masę $35 \pm 5 R_{\odot}$

Rozpad beta

NEUTRON

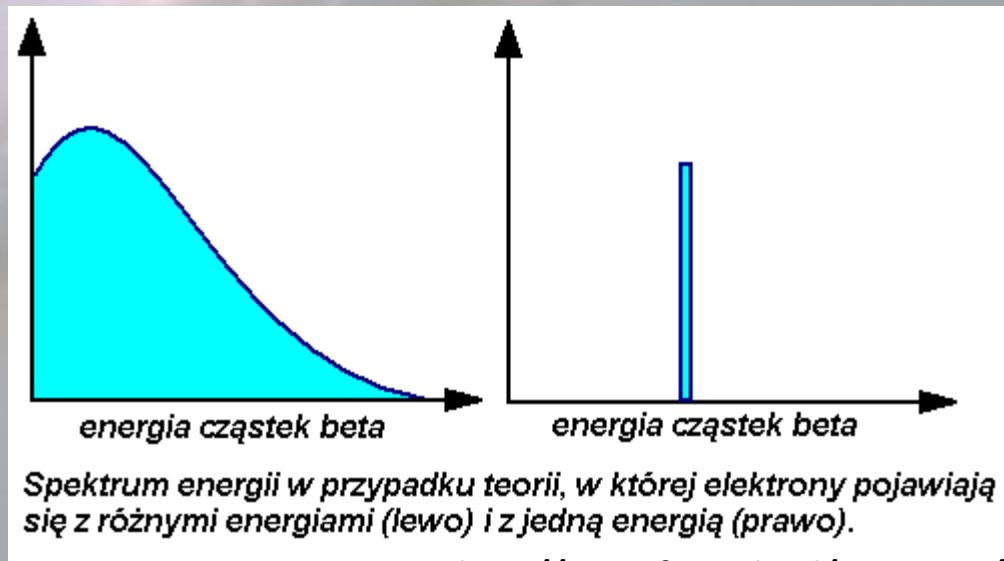
<http://www.fuw.edu.pl/~neutrino/>

Fred Reines i Clyde Cowan (1955)

Ponieważ widmo elektronów powstających w rozpadzie beta ma rozkład ciągły więc musi istnieć cząstka unosząca pozostałą energię

"Zrobiłem straszną rzecz. Zapostulowałem istnienie cząstek, które nie mogą być odkryte..." - W. Pauli

Spektrum energii w przypadku teorii, w której elektrony pojawiają się z różnymi energiami (lewo) i z jedną energią (prawo).

<http://www.fuw.edu.pl/~neutrino/>

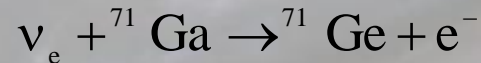

Metoda radiochemiczna

Odwrotna przemiana β :

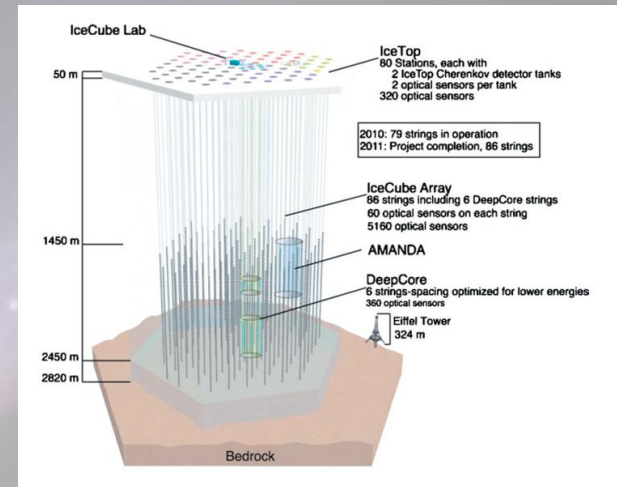

Przykłady wykorzystania:

minimalna energia: 0.81 MeV

minimalna energia: 0.23 MeV

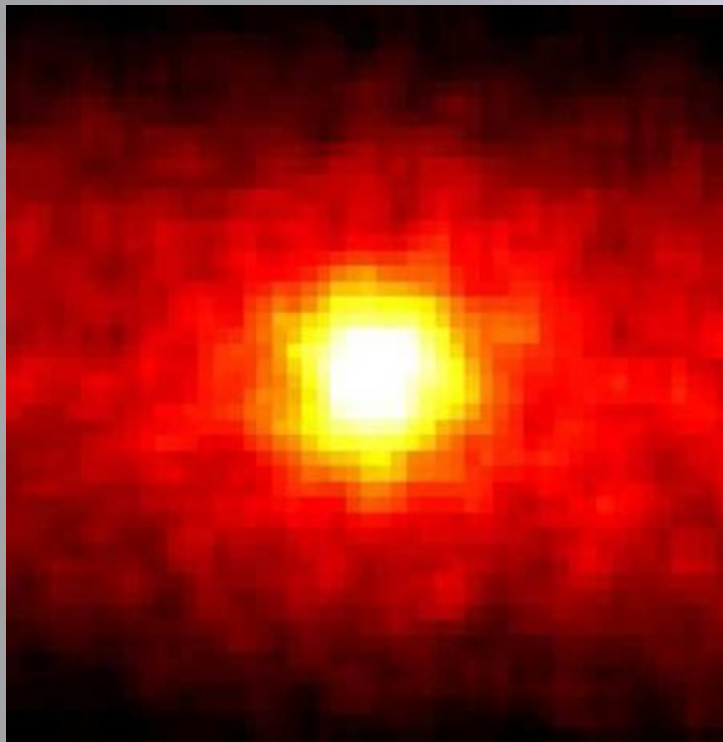
Ice Cube Observatory

W wyniku otrzymujemy liczbę reagujących cząstek. Brak informacji o energii, czasie zjawiska i kierunku.

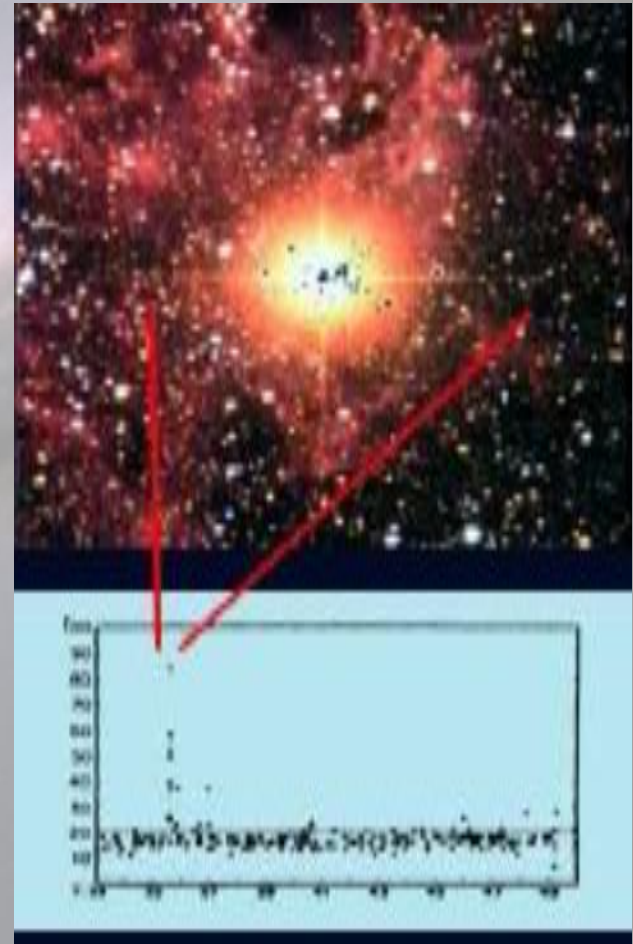
Podziemne – Fermilab, SNO, FREJUS, HELLAZ, NOE, BOREXINO, DAMA, GALLEX, ICARUS, LVD, MACRO, Homestake, IMB, SAGE, SOUDAN-2, SuperKamiokande

Podwodne – NESTOR, BAIKAL, DUMAND

Podlodowe – AMANDA, RAND

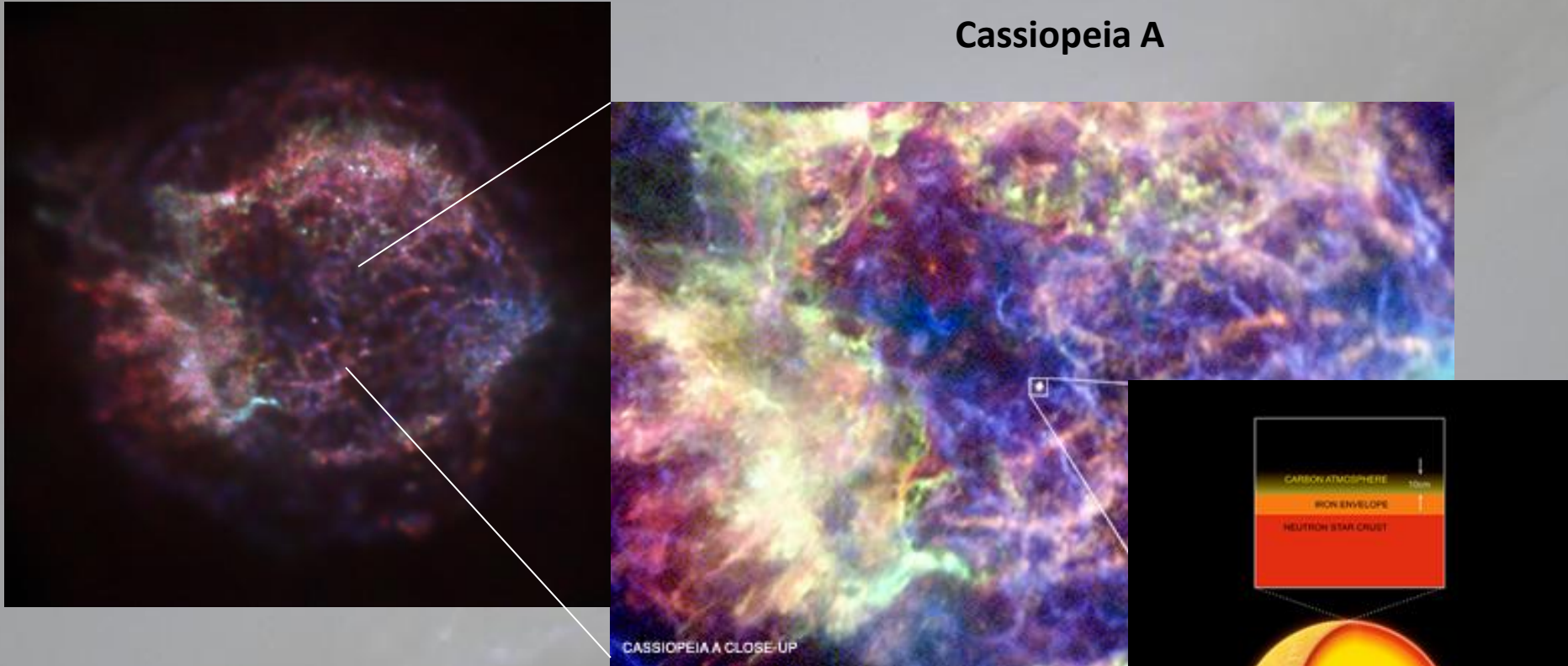

Słońce

SN 1987A

Cassiopeia A

Obserwacje atmosfery gwiazdy neutronowej:

- zbudowana z węgla
- temperatura – 2 mln K
- ciśnienie – 10 x ciśnienie wewnątrz Ziemi
- grubość – 10 cm
- przyspieszenie grawitacyjne – 10^{11} g
- gęstość – porównywalna z gęstością diamentu

Mgławica Krab (M1)

rentgenowskie

widzialne

podczerwone

radiowe

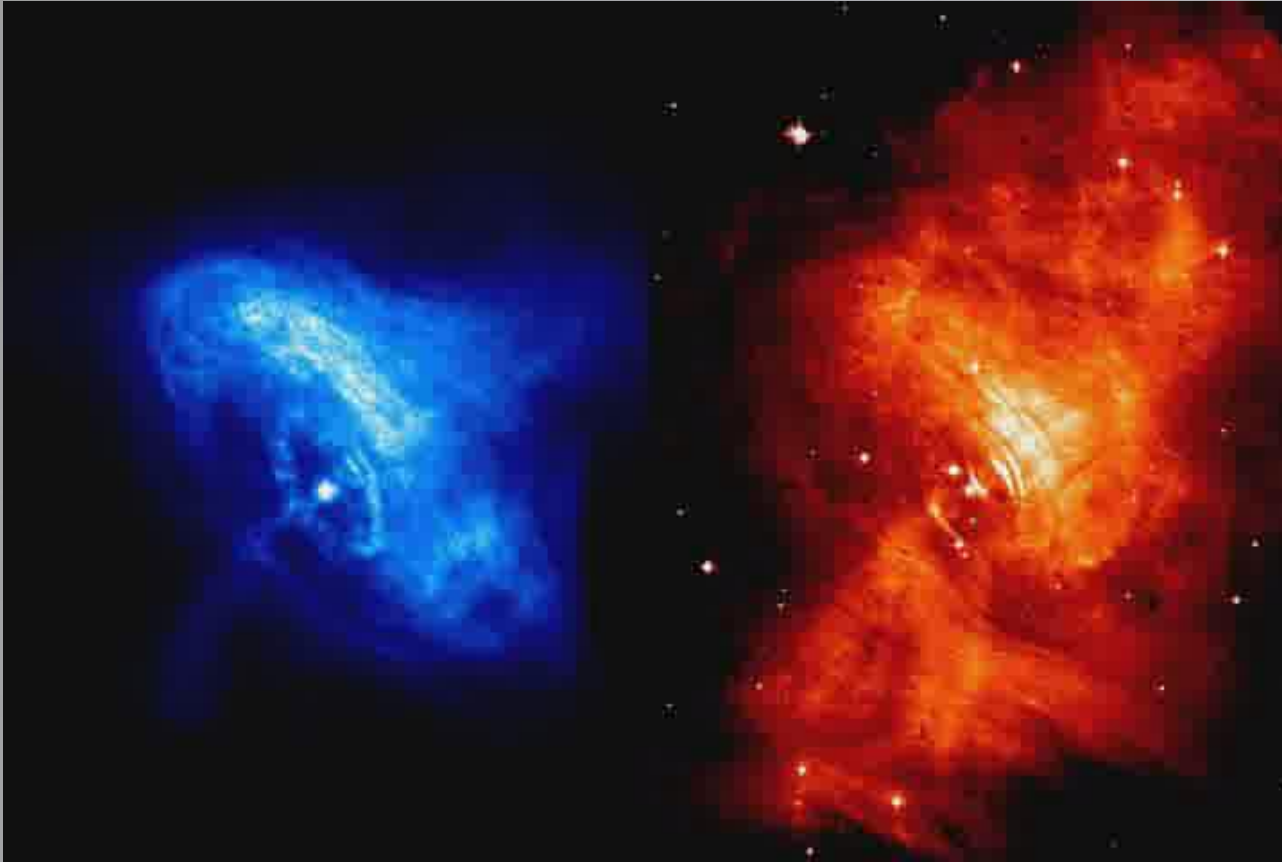

Supernowa obserwowana w 1054 r. przez astronomów arabskich i chińskich

W centrum widoczny jest pulsar

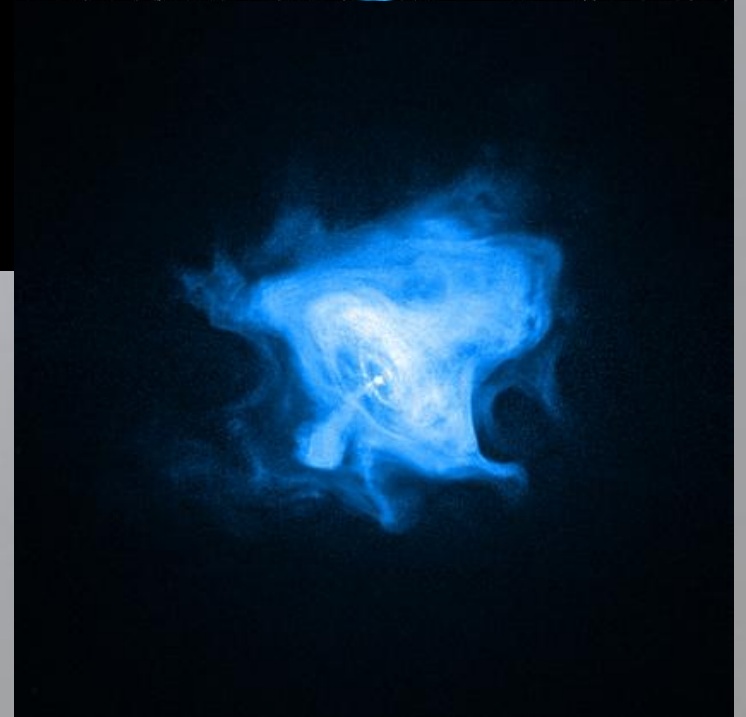
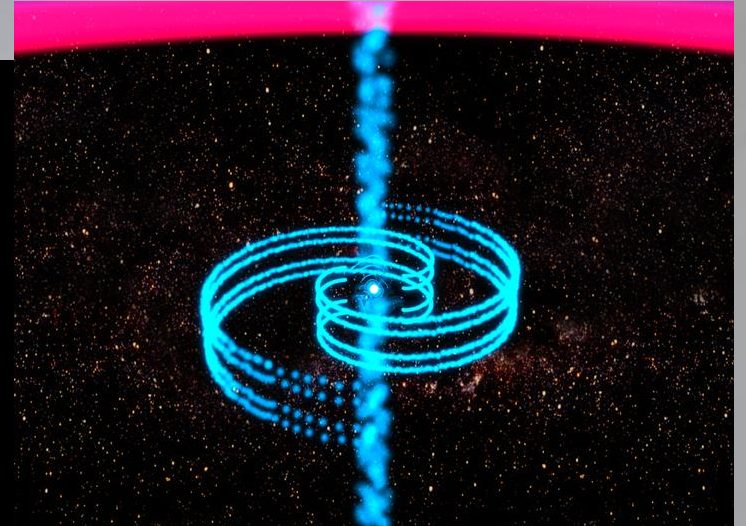
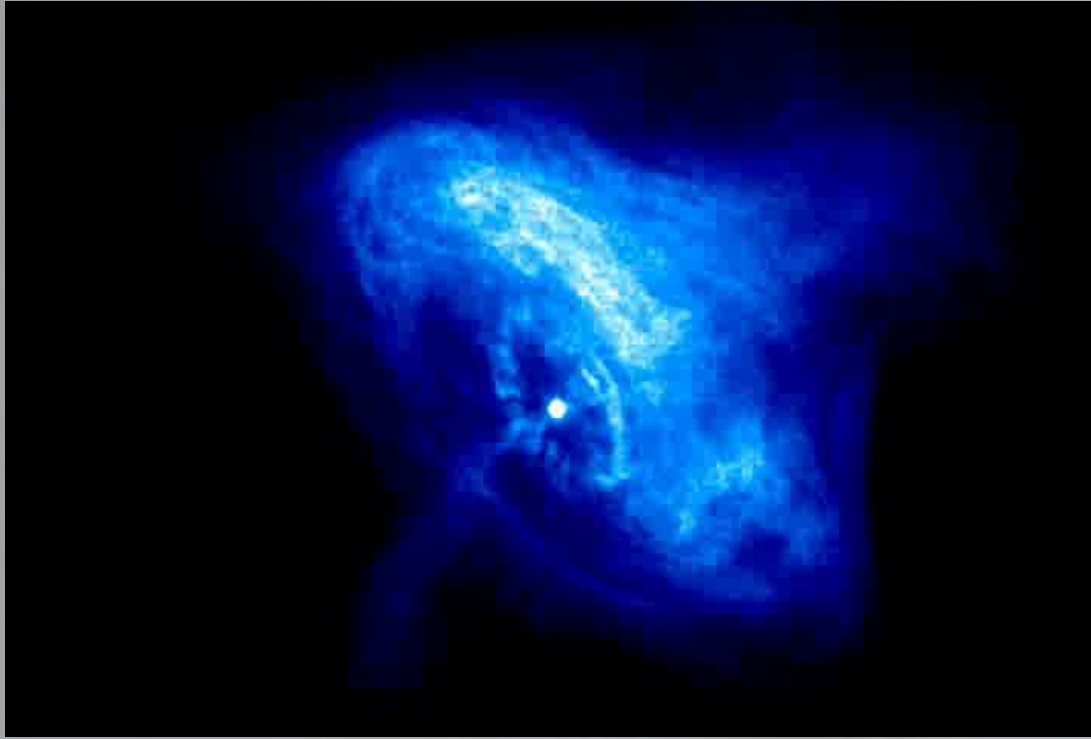
Mgławica Krab (M1)

Niebieski – Chandra
Czerwony – HST

Rozmiar wewnętrznego
kręgu ~ 1 rok św.

X-ray: NASA/CXC/SAO/;Optical: NASA/ESA/ASU/

Szybko rotujący pulsar jest bardzo efektywnym akceleratorem cząstek

Wewnętrzny krąg wskazuje miejsce, w którym rozpędzone cząstki zderzają się z ośrodkiem otaczającym pulsara

PSR B1509-58

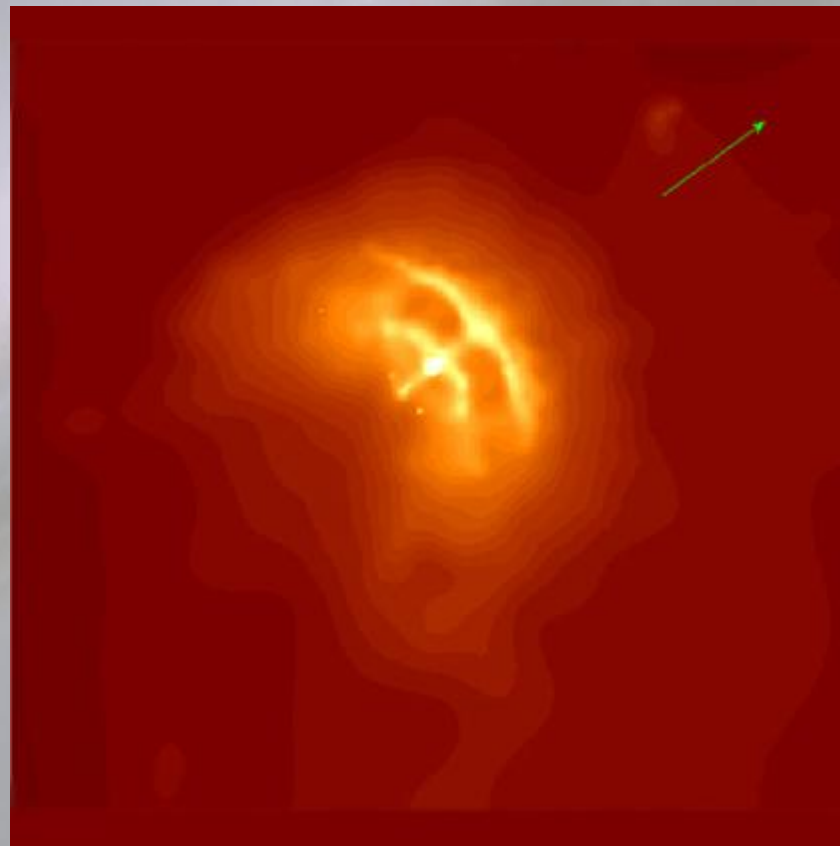
powstał około 1700 lat temu
odległość od Ziemi – 17000 lat św.

Credit: NASA/CXC/SAO/P.Slane, et al.

Vela pulsar

podobne struktury jak w przypadku M1

Credit: NASA/PSU/G.Pavlov et al.

Czy są groźne?

Silne supernowe:

czas

odległość w
parsekach

44 000

110

37 000

180

32 000

160

22 000

250

Betelgeza (α Ori):

- czerwony nadolbrzym
- 14-15 $M_{\odot}$
- 430 +/- 95 lat. św

